

УДК 930:338.23(477.5) «192/198»

Віталій Жмака

МІСТА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ НЕП У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 1920–1980-Х РР.

У статті проведено огляд вітчизняної історіографії 1920–1980-х рр., у якій висвітлюються різноманітні проблеми міського життя Лівобережної України періоду НЕП. Автор виділяє етапи розвитку історичної науки з цього питання, надає їм коментарі. Наголошує, що урбаністична історіографія вказаного періоду пройшла шлях від перших, не впевнених кроків, через гоніння й заборони, до так званого «дозованого розквіту», заклавши досить міцний фундамент для містознавчих студій періоду незалежності.

Ключові слова: історіографія, містознавство, урбаністика, нарис, путівник.

У роки незалежності звернення до містознавчої проблематики стало досить популярним. Опубліковано сотні статей, монографій, виголошено цілу низку промов і тез на наукових конференціях, захищено ряд кандидатських і докторських дисертацій. Науковцями зачіпались і висвітлювались різні аспекти міського життя всіх регіонів України, в тому числі і Лівобережжя рр. непу. Проте, підвалини урбаністичних студій було закладено набагато раніше і саме напрацювання попередніх десятиліть дають можливість науковцям, краєзнавцям, всім хто цікавиться містознавчою тематикою, сьогодні більш плідно і цілеспрямовано досліджувати «білі плями», які є у вітчизняній урбаністиці.

Метою статті є огляд української історіографії 1920–1980-х рр. присвяченої різним аспектам міського життя Лівобережжя періоду непу.

Одразу варто зазначити, що під «Лівобережжям» розуміємо територію, яка в адміністративно-територіальному відношенні входила до складу десяти округ, які впродовж 1920-х рр. становили природно-економічний регіон України – Лівобережжя, в межах яких розташовувалось 23 населених пункти статус яких не змінювався, вони весь час залишалися містами. Історіографію проблеми можна поділити на кілька етапів, кожний із яких якісно відрізняється від попереднього та наступного, а саме: 20-ті роки ХХ ст., 1930-ті – середина 1950-х рр., друга половина 1950-х – 1980-ті роки.

Перший етап (20-ті роки ХХ ст.) став початком дослідження міст Лівобережжя не лише періоду НЕП, але й урбаністичних розвідок, присвячених дореволюційному періоду. Біля витоків дослідження соціально-демографічних процесів по містах України, у тому числі й 20-х рр. ХХ ст., стояли А. Хоменко [1–2], Ю. Корчак-Чепурківський [3], М. Птуха [4]. Відомості про національний склад України в цілому і міст зокрема, спираючись на дані міського перепису 1923 р., наводить М. Черлунчакевич [5], розподіляючи міста по губерніях. Результати перепису 1926 р. аналізував С. Мінаєв [6], який порівнював отримані дані з результатами перепису 1897 р., а також проводив паралелі між міськими й сільськими мешканцями. Розгляду системи міських бюджетів України та характеристики комунальних фінансів присвячено статті Т. Соснового [7] і М. Танатара [8], в яких автори подають свою оцінку й коментарі стану міських фінансів.

У 1920-х рр. перший, хто почав вивчати безпосередньо міста України, був І. Вологодцев – член комісії з вивчення міст, створеної у другій половині 20-х рр. при Держплані УСРР. У своєму дослідженні «Особенности развития городов Украины» [9], вміщеному у «Трудах» комісії, І. Вологодцев приділяє увагу демографічній та економічній характеристиці міст України від 1860-х до середини 1920-х рр. Спираючись на результати перепису 1926 р., він розробив економічну класифікацію міст, розділивши їх на кілька груп за зайнятістю населення. Автор подає як загальні відомості про чисельність населення у природно-історичних районах і округах, так і окремо в містах, оперуючи даними переписів 1923 і 1926 рр.

У 1928 р. на сторінках журналу «Краєзнавство» М. Криворотченко опублікував статтю «Місто і краєзнавство» [10], в якій пропонував розглядати місто і його господарство як певний комплекс. Автор подав розроблену програму спеціальних містознавчих досліджень, за якою мали вивчатися соціальний склад міського населення, його переміщення, умови життя та побуту тощо. В цей час з'являються й перші невеликі розвідки з історії Харкова [11–15], Полтави [16], Кременчука [17].

Прийняття у 1925 і 1927 рр. положень про міські ради, які надавали містам певні права й повноваження, знайшло відображення і в тогочасних публікаціях. Зокрема в статті «Про міські ради», підписаної ініціалами «І. Г.» [18], брошурі С. Власенка «Горсоветы на Украине (их работа и ближайшие задачи)» [19], в яких автори подають коментарі прийнятих положень (характеристики і роз'яснення щодо діяльності міських рад, їх функції і повноваження, пояснення до законодавчої бази та роботи в цілому тощо). Таким чином, питання надання міським радам прав і повноважень,

а також увага до міст у цілому, набули широкого розголосу й викликали інтерес у суспільстві у зв'язку з соціально-економічними перетвореннями 1920-х рр.

Характеристиці стану української економіки приділяє увагу К. Воблій, який у статті «Економічний стан України, її багатства підземні й надземні» [20] розглядає розвиток промисловості, сільського господарства, окремо торгівлі, наводячи відомості безпосередньо й по містах (узагальнені дані щодо стаціонарної, ярмаркової, біржової торгівлі, подає результати підсумків перепису торгівлі в містах 1923 р.). Незважаючи на невеликий обсяг, цікавою є розвідка «Місцеве господарство й місцеві фінанси» [21], в якій коротко розповідається про місцеве господарство як у цілому по країні, так і окремо по містах (висвітлюються питання місцевого бюджету, комунального господарства, надається характеристика комунальним підприємствам українських міст тощо).

Отже, як бачимо в 1920-ті рр. досить активно починає розроблятися містознавча тематика. Увага дослідників приділялась різним проблемам міського життя: від економічних, демографічних до історико-культурних аспектів та ін. Разом із тим 20-ті рр. ХХ ст. стали лише першим кроком на шляху урбаністичних досліджень, які з «перемінним успіхом» продовжаться в наступні періоди і стосуватимуться як України в цілому, так і Лівобережжя зокрема.

Другий етап (1930-ті – середина 1950-х рр.) ознаменувався значним переформатуванням історичної науки, що вплинуло й на існування містознавчих студій. Для наукових робіт цього періоду характерним є вихваляння політики радянської влади в різних сферах суспільного життя, відсутність критичного історичного аналізу, замовчування вад системи. До середини 1950-х рр. головна увага дослідників зосереджувалась на висвітленні переможної ходи більшовиків у боротьбі за перемогу соціалізму, з міських мешканців абсолютну увагу приділяли робітництву, боротьбі на економічному фронті. Саме в контексті досліджень подібного спрямування серед матеріалів економічного характеру зустрічаються й деякі узагальнюючі відомості, які стосуються окремих населених пунктів (переважно великих промислових центрів). До таких робіт можна віднести праці О. Сідорова [22–23], С. Бродського й І. Зінгермана [24], С. Червоненка [25], Д. Вірника [26]. З'являються й перші «ластівки» історико-архітектурного спрямування, присвячені Харкову – стаття Г. Яновицького й А. Сановича [27].

Новий етап розвитку української історичної науки загалом і містознавчих досліджень зокрема, розпочався із середини 1950-х і доходить – до кінця 1980-х рр. Хрущовська «відлига» дала можливість нового погляду на історичні процеси, у тому числі й урбаністичну тематику з її регіональним ухилом. Поступово починають відроджуватись містознавчі студії, з'являються перші дослідження у цьому напрямі, які стали відправною точкою для інших істориків-урбаністів на місцях. Серед таких робіт можна назвати праці Г. Окладного [28–29] та О. Михайлика [30–31], присвячені історії Харкова; історико-архітектурний характер носять нариси О. Касьянова [32–33]. Наприкінці 1950 – початку 1960-х рр. побачила світ книга «Визначні місця України» [34–35], яка вийшла двома виданнями.

Значним досягненням 1960–1980-х рр. стало видання 26 томної «Історії міст і сіл Української РСР». Кожен том присвячений історії населених пунктів окремо по певній області (час заснування, політичний, економічний, культурний розвиток тощо). Спочатку опубліковано томи українською мовою [36–39], а згодом після деяких доповнень і уточнень видано російськомовний варіант [40–42]. Це видання стало поштовхом у дослідженні містознавчого характеру.

Одночасно із виходом «Історії міст і сіл Української РСР», а подекуди й випереджаючи їх, члени редакційних колегій томів «Історії міст і сіл...» видавали нариси про міста. Чимала кількість нарисів присвячена й містам Лівобережжя, у яких автори не оминули й події 1920-х рр. Значна увага в них приділяється розгляду економіки, особливо відновленню промисловості у відбудовний період і в часи перших п'ятирічок. Окреме місце відводиться висвітленню політичного життя, зокрема показ «провідної ролі й досягнень більшовицької партії». Згадуються шляхи культурного розвитку в містах, наводяться демографічні дані тощо. Такі нариси видано по Ізюму [43], Краснограду [44], Кременчуку [45–46], Лебедину [47], Лубнах [48–49], Миргороду [50], Ромнах [51], Сумах [52], Хоролу [53]. Досить схожий характер мали путівники по місту: Гадячу [54], Зінькові [55], Полтаві [56–60], Краснограду [61–62], Кременчуку [63–64], Лубнах [65], Сумах [66–67], Ромнах [68], Харкову [69–70] та цілому регіону, де основна увага зверталась саме на міста [71–73]. Органічно доповнювали ці матеріали нариси історико-архітектурного спрямування: Полтаві [74], Сумах [75], Харкову [76–78] та нариси про окремі райони, в яких одним із основних елементів були розповіді містознавчого характеру [79]. Змістовною є книга М. Дяченка «Улицы и площади Харькова», яка з уточненнями і доповненнями перевидавалась кілька разів [80–83], в ній подано цікаві факти з історії виникнення і розвитку вулиць і площ міста. Досить цікавими та інформативними є довідкові книги по Сумах [84] і Харкову [85].

Загальні урбаністичні процеси, що відбувалися у містах України в ХІХ – кінці 60-х рр. ХХ ст., в «Історико-географічному збірнику» розглядав А. Доценко [86]. Ця публікація була однією з перших

комплексних досліджень такого роду після 1920-х рр. Окремі проблеми розвитку міст регіону 20-х рр. ХХ ст. знайшли своє відображення в дослідженнях і публікаціях науковців. Зокрема, проблеми міської демографії порушувались дослідниками на наукових конференціях [87–88].

Упродовж другої половини 1950–1980-х рр. з'являється велика кількість літератури, присвяченої дослідженню економіки радянської доби. Наскрізним елементом робіт, присвячених дослідженню економіки, є приділення особливої уваги промисловості. Певне уявлення про стан промисловості на різних етапах її розвитку надають нариси з історії окремих підприємств, видання яких було приурочено до ювілейних дат, пов'язаних із цими підприємствами. Оскільки більшість промислових закладів розміщувалось у містах, дані нариси дають можливість подати деяке уявлення і про промисловий та економічний розвиток окремих населених пунктів. Крім того, цінність цих нарисів полягає ще й у тому, що з настанням «сталінської доби», коли містознавчі студії зійшли нанівець, вивчати міста вбачалось можливим лише через дослідження історії фабрик і заводів. Зважаючи на те, що багато промислових підприємств, які мають багатолітню історію, знаходились у Харкові, найбільше нарисів було присвячено саме харківським заводам: електромеханічному [89], машинобудівним «Красный Октябрь» [90] та «Свет шахтера» [91], моторобудівному «Серп і молот» [92]. Такі ж нариси було видано по Ізюмському [93] та Полтавському [94] тепловозоремонтних заводах, Кременчуцькому заводу дорожніх машин [95], Полтавському турбомеханічному заводу [96], Сумському машинобудівному заводу імені Фрунзе [97] тощо.

Науковці також не оминули увагою питання соціальних і класових структур. Одним із перших до цієї тематики звернувся Ф. Турченко, який у своєму дисертаційному дослідженні та статті розглядає зміни в соціально-класовій структурі міського населення України впродовж 1920-х рр. [98–99]. В українській радянській історіографії вагомим внеском у вивчення соціально-класової структури українських міст є колективна робота С. Кульчицького, І. Рибалки, Ф. Турченка «Очерки развития социально-классовой структуры УССР, 1917–1937» [100], в якій досліджено зміни чисельності та складу робітництва, а також інших прошарків суспільства в соціально-класовій структурі міського населення України 20-х рр. ХХ ст.

Значна увага науковців приділялась висвітленню історичного шляху і етапів становлення міських органів влади. Упродовж другої половини 50-х – початку 90-х рр. ХХ ст. різні аспекти діяльності та розвитку міських рад України 1920-х рр. стали предметом досліджень у статтях О. Олексієнка [101], В. Довгопола [102–103], статтях і монографії О. Гонтара [104–106]. Зокрема, у монографії «Городские Советы Украины: история становления и развития (20–30-е годы)» О. Гонтар розглядає шлях організації і діяльності міських органів влади, вибори до них, їх соціальний склад, робить спробу показати конкретні дії міськрад щодо відновлення промисловості, розвитку кооперації в умовах непу.

Таким чином, даний етап став проривом у вивченні міст регіону й міського простору України загалом. Незважаючи на, часто, заідеологізованість і однобічність викладу матеріалу, урбаністичні дослідження набули широкого поширення і створили масивну базу, на основі якої містознавчі студії розгорнуть свою діяльність вже у роки незалежності.

Лівобережне українське місто 20-х рр. ХХ ст., не залишилося поза увагою науковців. Дослідники зверталися до вивчення демографічних, національних, соціальних змін міського населення, соціокультурного розвитку міст, історії становлення і діяльності міських рад, розвитку промисловості та торгівлі тощо. Хоча слід визнати, чимало досліджень стосувалися українських міст у цілому, відомості про міста Лівобережжя наводилися у загальному контексті. Також необхідно відзначити, що серед міст Лівобережжя найбільш вивченим є Харків, дослідженню якого присвячено значну кількість наукових праць. Загалом урбаністична історіографія 1920–1980-х рр. пройшла кілька етапів у своєму розвитку (від перших, не впевнених кроків, через гоніння й заборони, до «дозованого розквіту»), заклавши досить міцний фундамент містознавчих досліджень на наступні десятиліття.

Список використаних джерел

1. Хоменко А. П. Населення України 1897–1927 рр. Популярна розвідка за попередніми підсумками перепису населення 17.XII.1926 р. / А. П. Хоменко. – Х.: [Б. в.], 1927. – 79 с.
2. Хоменко А. П. Сучасне українське місто в класовому відношенні (спроба соціальної характеристики) / А. П. Хоменко. – Х.: ДВУ, 1925. – 44 с.
3. Корчак-Чепурківський Ю. О. Місто й село у смертності Наддніпрянської України / Ю. О. Корчак-Чепурківський // Демографічний збірник. – К., 1926. – Т. 4. – С. 113–171.
4. Птуха М. В. Смертність у Росії й на Україні / М. В. Птуха. – Х.; К.: [Б. в.], 1928. – 195 с.
5. Национальный состав Советской Украины: (Объяснительная записка к этнографической карте Украинской Социалистической Советской Республики) / сост. зам. наркома внутренних дел Н. А. Черлунчакевичем с участием сотр. НКВД УССР. – Х.: Тип. ВУСПС, 1925. – 130 с.
6. Мінаєв С. В. Наслідки вселюдного перепису 1926 р. на Україні: Населення. Міський житловий фонд / С. В. Мінаєв. – Х.: Харків-друк, 1928. – 91 с.
7. Сосновий Т. Система городского бюджета на Украине / Т. Сосновий // Хозяйство Украины. – 1926. – № 7. – С. 56–62.
8. Танатар М. Финансы коммунального

- хозяйства Украины / М. Танатар // Хозяйство Украины. – 1928. – № 3. – С. 125–135. 9. Вологодцев И. К. Особенности развития городов Украины / И. К. Вологодцев // Труды комиссии по изучению перспектив развития городов. – Х., 1930. – Вып. 1. – С. 93–205. 10. Криворотченко М. Місто і краєзнавство / М.Криворотченко // Краєзнавство. – 1928. – № 4. – С. 1–4. 11. Бразуль С. Столиця України – Харків: короткий довідник для екскурсанта / С. Бразуль. – Х.: ДВУ, 1929. – 90 с. 12. Бразуль С. Столиця України – Харків: короткий довідник для екскурсанта / С. Бразуль. – Х.: ДВУ, 1930. – 101 с. 13. Іволгін С. Старий Харків: Нариси / С. Іволгін. – Х.: ДВУ, 1929. – 31 с. 14. Ковалівський А. Харків (культурно-історичний нарис) / А. Ковалівський. – Х.: ДВУ, 1930. – 87 с. 15. Провідник по Харкову: з назвами вулиць та планом м. Харкова / Харк. наук. т-во. – Х.: [Б. в.], 1927. – 80 с. 16. Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській окрузі. – Полтава: [Б. в.], 1927. – 67 с. 17. Молоків-Журський П. П. Кременчук (короткий довідник) / П. П. Молоків-Журський, М. М. Нечаєв, С. М. Рождественський. – Кременчук: Окр. т-во краєзнавства, 1929. – 47 с. 18. І. Г. Про міські ради / І. Г. // Радянська Україна: двохтиж. бюл. ВУЦВКУ рад. – 1925. – Ч. 9 (15). – С. 31–33. 19. Власенко С. Горсоветы на Украине (их работа и ближайшие задачи) / С. Власенко. – Х.: Пролетарий, 1927. – 47 с. 20. Воблий К. Економічний стан України, її багатства підземні й надземні / К. Воблий // Календар-справочник «Вся Україна в адресах на 1925 рік». – [Б. р.]. – С. 117–134. 21. Місьцеве господарство й місцеві фінанси – Х.: Агітсекретаріат НКФ УСРР, 1928. – 48 с. 22. Сідоров О. Індустріальному Харкову – столиці УСРР – зразкове комунальне господарство / О. Сідоров. – Х.: Пролетарий, 1932. – 55 с. 23. Сідоров О. Нарис з економіки Харківщини / О. Сідоров. – Х.: Пролетарий, 1930. – 154 с. 24. Бродський С. Основні проблеми комунального господарства м. Харкова / С. Бродський, І. Зінгерман. – Х.: Миськрада, 1931. – 110 с. 25. Червоненко С. Україна до Жовтневої революції і в роки радянської влади / С. Червоненко. – К.: Держполітвидав УРСР, 1951. – 116 с. 26. Вирный Д. Украинская ССР: Краткий историко-экономический очерк / Д. Вирный. – М.: Госполитиздат, 1954. – 182 с. 27. Яновицький Г. Про Харків старий і новий / Г. Яновицький, А. Санович // Архітектура Радянської України. – 1938. – № 10. – С. 18–21. 28. Окладной Г. М. Очерки по истории развития советского Харькова / Г. М. Окладной. – Х.: Обл. изд-во, 1956. – 359 с. 29. Окладной Г. М. Социалистический Харьков / Г. М. Окладной. – Х.: Кн.-газ. изд-во, 1951. – 203 с. 30. Михайлик А. Ф. Харькову – 300 лет: Краткий историко-экономический очерк / А. Ф. Михайлик. – Х.: Обл. изд-во, 1958. – 159 с. 31. Михайлик О. Ф. Харькову – 300 рр.: Короткий історико-економічний нарис / О. Ф. Михайлик. – Х.: Обл. вид-во, 1956. – 131 с. 32. Касьянов А. М. Харьков: архитектурно-исторический очерк / А. М. Касьянов. – К.: Изд-во Академии архитектуры Украинской ССР, 1955. – 187 с. 33. Касьянов О. М. Харків: Історико-архітектурний нарис / О. М. Касьянов. – К.: Держбудвидав УРСР, 1956. – 22 с. 34. Визначні місця України / [упоряд.: Д. І. Гнатюк, Б. І. Силін]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958. – 723 с. 35. Визначні місця України / [упоряд.: Д. І. Гнатюк, Б. І. Силін]. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1961. – 787 с. 36. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Полтавська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – 1028 с. 37. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Сумська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 694 с. 38. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Харківська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – 1002 с. 39. Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Чернігівська область / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с. 40. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Сумская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. – К.: Гл. ред. УСЭ, 1980. – 698 с. 41. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Харьковская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. – К.: Гл. ред. УСЭ, 1976. – 722 с. 42. История городов и сел. Украинской ССР: в 26 т. Черниговская область / гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) [и др.]. – К.: Гл. ред. УСЭ, 1983. – 815 с. 43. Дяченко М. Т. Ізюм: Історико-краєзнавчий нарис / М. Т. Дяченко. – Х.: Кн. вид-во, 1963. – 168 с. 44. Рущенко П. Т. Красноград: Історико-краєзнавчий нарис / П. Т. Рущенко. – Х.: Харк. кн. вид-во, 1962. – 163 с. 45. Кременчук: Краєведческий очерк. – Х.: Прапор, 1965. – 126 с. 46. Кременчук: краєведческий очерк / [Г. С. Барвинок, Д. Т. Величенко, Л. И. Евселевский и др.]. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – Х.: Прапор, 1966. – 141 с. 47. Дудченко К. М. Лебедин: Історико-краєзнавчий нарис / К. М. Дудченко, В. Є. Тичина. – Х.: Прапор, 1974. – 70 с. 48. Білий П. Х. Лубни: Історико-краєзнавчий нарис / П. Х. Білий. – Х.: Прапор, 1968. – 119 с. 49. Білий П. Х. Лубни: Історико-краєзнавчий нарис / П. Х. Білий. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – Х.: Прапор, 1971. – 92 с. 50. Аббасов А. М. Миргород: Історико-краєзнавчий нарис / А. М. Аббасов, О. Я. Герасименко. – Х.: Прапор, 1967. – 80 с. 51. Ромни: Історико-краєзнавчий нарис / [Г. С. Гречко, Т. Г. Єгоров, А. А. Кричевський та ін.]. – Х.: Прапор, 1968. – 131 с. 52. Сапухіна Л. П. Суми: Історико-краєзнавчий нарис / Л. П. Сапухіна, В. Д. Скрипник. – Х.: Прапор, 1972. – 103 с. 53. Хвиль М. М. Хорол: Історико-краєзнавчий нарис / М. М. Хвиль, П. П. Зима. – Х.: Прапор, 1969. – 80 с. 54. Панасенко А. Я. Гадяч: Путівник / А. Я. Панасенко. – Х.: Прапор, 1985. – 56 с. 55. Лещенко Г. І. Зіньків: Путівник / Г. І. Лещенко. – Х.: Прапор, 1987. – 96 с. 56. Волосков В. Ф. Полтава: 100 памятных мест / В. Ф. Волосков. – Х.: Прапор, 1987. – 185 с. 57. Остроушко Л. М. Полтава: Путівник / Л. М. Остроушко. – Х.: Прапор, 1977. – 86 с. 58. Полтава: книга для туристів / [Г. А. Антипович, В. Е. Волошина, В. П. Жук и др.]. – Х.: Прапор, 1981. – 183 с. 59. Полтава: книга для туристів / [Г. А. Антипович, И. Д. Буряк, В. Ф. Волосков и др.]. – [2-е изд., дораб. и доп.]. – Х.: Прапор, 1989. – 196 с. 60. Полтава: Путівник для туристів / [упоряд.: С. О. Данілов, Л. С. Вайнгорт, С. М. Немчин]. – Полтава: Обл. кн.-газ. вид-во, 1963. – 122 с. 61. Голуб О. О. Красноград: Путівник / О. О. Голуб. – Х.: Прапор, 1963. – 89 с. 62. Голуб О. О. Красноград: Путівник / О. О. Голуб, П. Т. Рущенко. – Х.: Прапор, 1981. – 60 с. 63. Евселевский Л.

- И. Кременчук: Путеводитель / Л. И. Евселевский, П. Н. Пустовит. – Х.: Прапор, 1975. – 80 с. 64. Евселевский Л. И. Кременчук: Путеводитель / Л. И. Евселевский, П. Н. Пустовит. – [2-е изд., дораб. и доп.]. – Х.: Прапор, 1985. – 95 с. 65. Ванцак Б. С. Лубни: Путівник / Б. С. Ванцак. – Х.: Прапор, 1988. – 139 с. 66. Сапухіна Л. П. Суми: Путівник / Л. П. Сапухіна. – Х.: Прапор, 1978. – 119 с. 67. Сапухіна Л. П. Суми: Путівник / Л. П. Сапухіна. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – Х.: Прапор, 1984. – 111 с. 68. Нелин А. П. Ромны: Путеводитель / А. П. Нелин, Г. В. Диброва. – Х.: Прапор, 1986. – 87 с. 69. Дяченко М. Т. Харків: місцями історичних подій, пам'ятники і заклади культури, видатні діячі / М. Т. Дяченко, С. О. Росін, В. І. Рябок. – Х.: Харк. обл. вид-во, 1957. – 344 с. 70. Немчонок Б. Я. Харків. Пам'ятні історичні місця. Короткий путівник / Б. Я. Немчонок, О. Л. Сарана. – Х.: Прапор, 1967. – 159 с. 71. В путешествие по Сумщине: Сумы, Ахтырка, Глухов, Конотоп, Кролевец, Лебедин, Путивль, Ромны, Шостка. Путеводитель / [В. А. Баранкин, Н. И. Гавриленко, А. Л. Квитковская; Сост. Г. Т. Петров]. – Х.: Прапор, 1978. – 160 с. 72. В путешествие по Сумщине: Сумы, Ахтырка, Глухов, Конотоп, Кролевец, Лебедин, Путивль, Ромны, Шостка. Путеводитель / [Подгот. В. А. Баранкин, В. А. Скакун, Г. Т. Петров и др.]. – 2-е изд. доп. и исправ. – Х.: Прапор, 1984. – 237 с. 73. Полтавщина: Корот. довід.-путівник / За ред. М. Л. Каплуна (відп. ред.) та ін. – Х.: Прапор, 1969. – 258 с. 74. Ігнаткін І. О. Полтава: Історико-архітектурний нарис / І. О. Ігнаткін, А.-Л. С. Вайнгорт. – К.: Будівельник, 1966. – 103 с. 75. Моїсеєнко В. П. Суми: Історико-архітектурний нарис / В. П. Моїсеєнко, Н. П. Новаківська. – К.: Будівельник, 1966. – 79 с. 76. Бондаренко Б. А. Каменная летопись. История градостроительства и архитектура Харькова / Б. А. Бондаренко. – Х.: Прапор, 1972. – 128 с. 77. Бондаренко Б. А. Каменная летопись. История градостроительства и архитектура Харькова / Б. А. Бондаренко. – [2-е изд. доп. и пер.]. – Х.: Прапор, 1978. – 72 с. 78. Тиц А. А. Харьков: Архитектурно-исторический очерк / А. А. Тиц, П. Е. Шпара. – К.: Будівельник, 1983. – 232 с. 79. Ніжинщина: (Історико-економічний нарис) / [П. Х. Білий, В. І. Власенко, Г. Т. Донець та ін.]. – К.: Обл. кн.-газ. вид-во, 1964. – 106 с. 80. Дяченко М. Т. З історії харківських вулиць і площ / М. Т. Дяченко. – Х.: Харк. кн. вид-во, 1961. – 212 с. 81. Дяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова (Из истории города) / Н. Т. Дяченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: Прапор, 1966. – 280 с. 82. Дяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова / Н. Т. Дяченко. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: Прапор, 1974. – 319 с. 83. Дяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова / Н. Т. Дяченко. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: Прапор, 1977. – 272 с. 84. Сумы: Крат. справ. кн. / [В. А. Кипайтулов, Б. А. Гапонцев, В. И. Зюзько и др.]. – Х.: Прапор, 1979. – 167 с. 85. Харьков: Крат. справ. кн. / [А. П. Голиков, Г. К. Андреева, И. А. Алферов и др.]. – Х.: Прапор, 1976. – 296 с. 86. Доценко А. І. Географічні особливості процесів урбанізації на Україні (XIX–XX ст.) / А. І. Доценко // Український історико-географічний збірник. – К., 1972. – Вип. 2. – С. 46–69. 87. Богорад Д. И. Региональные особенности роста городского населения Украинской ССР / Д. И. Богорад, М. А. Жембровский, В. Н. Косенко // Вопросы демографии: материалы конф., посвященной состоянию и задачам демографической науки на Украине, Киев, 27–29 окт. 1966 г. – К., 1968. – С. 188–195. 88. Рудницкий Е. П. Некоторые вопросы демографического развития УССР за 100 лет (1870–1970 гг.) / Е. П. Рудницкий // Методологические проблемы изучения народонаселения в социалистическом обществе: материалы Всесоюз. конф., Киев, 6–8 дек. 1973 г. – К., 1973. – С. 435–439. 89. Очерки истории Харьковского электромеханического завода. Ч. 2. (1918–1964 гг.) / [В. В. Суздальцев, А. Е. Кучер, Б. М. Щербаненко и др.]. – Х.: Прапор, 1965. – 259 с. 90. Очерки истории Харьковского завода «Красный Октябрь» / [подгот.: О. И. Стеценко, С. А. Канавенко, В. П. Шило и др.]. – Х.: Прапор, 1966. – 242 с. 91. Флагман горного машиностроения: Очерки истории Харьковского ордена Ленина машиностроительного завода «Свет шахтера» / [С. Ф. Бабурин, В. М. Бузницкая, Л. Д. Калинина и др.]. – Х.: Прапор, 1979. – 146 с. 92. Годы трудовых свершений: Очерки истории харьковского моторостроительного завода «Серп и молот» / [Е. Ф. Васильева, П. В. Головин, Я. Е. Донской и др.]. – Х.: Прапор, 1975. – 264 с. 93. Изюмскому тепловозоремонтному – 50 лет / [подгот.: И. Т. Агарков, П. М. Белоглазов, Ф. С. Виноградский и др.]. – Х.: Прапор, 1965. – 62 с. 94. Полтавский тепловозоремонтный завод имени А. А. Жданова: Очерки истории / [Т. В. Гаевой, П. Н. Емец, А. Н. Ивахненко и др.]. – Х.: Прапор, 1971. – 176 с. 95. Евселевский Л. И. Кременчугский завод дорожных машин: очерки / Л. И. Евселевский, К. И. Крижевич, П. Н. Пустовит. – Х.: Прапор, 1970. – 187 с. 96. Дорогой рабочей чести: Очерки истории Полтавского турбомеханического завода / [Л. Г. Гусак, С. П. Меренцев, М. Н. Семенко и др.]. – Х.: Прапор, 1974. – 199 с. 97. Сумский машиностроительный завод имени Фрунзе: очерки / [В. М. Василец, А. Н. Дяченко, И. Т. Коваленко и др.]. – Х.: Прапор, 1972. – 155 с. 98. Турченко Ф. Г. Дрібнобуржуазні і буржуазні верстви в соціально-класовій структурі міського населення радянської України в 20-ті роки / Ф. Г. Турченко // Питання історії СРСР. – Х., 1978. – Вип. 23. – С. 30–39. 99. Турченко Ф. Г. Изменение в социально-классовой структуре городского населения в Советской Украине в 20-е годы: дис. ... кандидата ист. наук / Турченко Федор Григорьевич. – Х., 1976. – 274 с. 100. Очерки развития социально-классовой структуры УССР, 1917–1937 / [С. В. Кульчицкий, И. К. Рыбалка, Ф. Г. Турченко и др.]; АН УССР, Ин-т истории. – К.: Наук. думка, 1987. – 237 с. 101. Олексієнко О. Г. Організаційна діяльність міських Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Української РСР (1917–1936 рр.) / О. Г. Олексієнко // Наукові записки Київського державного університету. – 1957. – Т. 16, вип. 6: зб. юрид. ф-ту. – № 9. – С. 27–61. 102. Довгопол В. М. Дальше зміцнення і демократизація міських та селищних Рад Української РСР під час перевибірної кампанії 1928–1929 рр. / В. М. Довгопол // Питання історії народів СРСР: [респ. міжвідом. наук. зб.]. – Х., 1969. – Вип. 6. – С. 98–108. 103. Довгопол В. М. Про пошкваллення роботи міських Рад на Україні в перші роки соціалістичної індустріалізації (1926–1929 рр.) / В. М. Довгопол // Питання історії народів СРСР: [респ. міжвідом. наук. зб.]. – Х., 1967. – Вип. 4. – С. 75–85. 104.

Гонтар А. В. Городские Советы Украины: история становления и развития (20–30-е годы) / А. В. Гонтар. – К.; Одесса: Вища шк., 1990. – 204 с. 105. Гонтар А. В. К вопросу о количестве городов и городских Советов на Украине в 20-е годы / А. В. Гонтар // Вопросы истории СССР. – Х., 1985. – Вып. 30. – С. 85–93. 106. Гонтар А. В. Советские Украины в период восстановления и реконструкции народного хозяйства (1921–1937) в послевоенной советской историографии / А. В. Гонтар // Вопросы истории СССР. – 1987. – Вып. 32. – С. 77–83.

Виталий Жмака

ГОРОДА ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ ПЕРИОДА НЭПА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ 1920–1980-Х ГГ.

В статье проведен обзор отечественной историографии 1920–1980-х гг., в которой затрагиваются разнообразные проблемы городской жизни Левобережной Украины периода НЭП. Автор выделяет этапы развития исторической науки по этому вопросу, дает им комментарий. Подчеркивает, что урбанистическая историография указанного периода прошла путь от первых, не уверенных шагов, через преследования и запреты, до так называемого «дозированного расцвета», заложив достаточно прочный фундамент для урбанистических исследований периода независимости.

Ключевые слова: город, историография, урбанистика, очерк, путеводитель.

Vitaliy Zhmaka

THE CITIES OF THE LEFT-BANK UKRAINE IN THE PERIOD OF NEPS IN THE NATIVE HISTORIOGRAPHY OF 1920–1980

The article deals with the observation of the native historiography of 1920–1980, where different sides of living in towns in Left-bank Ukraine in the period of NEP are touched upon. The author admits three periods of in the development of the historical science concerning this question and gives some commentaries of it. The author notices that the urban historiography passed the way from the first uncertain steps through different followings and forbiddings to the so-called «limited growth», having made the fundamental basic for the urban researches in the period of independence.

Key words: town, historiography, urban, story, guidebook.

УДК: 94(470+571)

Ірина Музичин

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ПРО ПОЛІТИКУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито основні аспекти політики Російської імперії щодо українських земель Австро-Угорщини під час Першої світової війни крізь призму бачення західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Перша світова війна, москвофільство, міжвоєнний період, українофіли, західноукраїнські землі.

Особливе місце в історії боротьби українського народу за власну незалежну соборну державу займають 20–30-ті рр. ХХ ст. Незважаючи на величезні фізичні, територіальні, морально-психологічні втрати, український народ, його інтелектуальна еліта, не полишали думки про відновлення суверенної держави. У сьогоденній складній для України військово-політичній ситуації актуальним буде звернути увагу на доробок західноукраїнської суспільно-політичної та наукової думки, яка і започаткувала аналіз проблеми політики Росії щодо українських земель Габсбургів в період Першої світової війни.

Сучасні українські історичні дослідження теми Першої світової війни представлені науково-методичними та історіографічними розробками О. Реєнта [31], М. Литвина [23], В. Великочия [12], В. Любченка [25]. Фрагментарно теми російської присутності в Галичині та розвиток москвофільства торкаються наукові розробки О. Сухого [35], М. Мудрого [28–29] та ін.

У пропонованій статті автор має на меті з'ясувати внесок західноукраїнської історіографії міжвоєнного періоду у дослідження проблеми зовнішньополітичної діяльності Російської імперії щодо українських земель Австро-Угорщини під час Першої світової війни.

Особливості висвітлення ідейно-політичних концептів Росії, з якими вона вступала у війну, запроваджений нею репресивний режим на окупованих українських землях, проблем австрійських і